

# Hakikatin Modernizasyonu<sup>1</sup>

(Ragıp ERGÜN)

İnsanın var oluşundan beri, hayat ile arasındaki ilişkiye binaen gerçek, doğru ve hakikat kavramları onun için her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü insan içine "atıldığı" dünyanın gerçekliğini, bu gerçeklik içinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu ve bu nesnelere dünyasında hakikat denen bir şey var mıdır, varsa nedir bilmek ister. Çünkü insan bilmediği şeyden korkar ya da Abduh'un dediği gibi "insan bilmediği şeyin düşmanı olur". Tarih boyunca insan yaşadığı dünyayı çok farklı şekillerde anlamlandırmaya çalışmış ve farklı saiklerle giriştiği bu çaba sonucunda yaşamına devam etmek için karineler üretmiştir. Bilmek insanın doğasında olduğu sürece, bilinen ile bilen arasındaki bu ilişki devam edecektir.

Özellikle gerçek ve hakikat kavramları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü bu iki kavram çeşitli metinlerde bolca birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu durum hem lengüistik hem de felsefi sebeplerden neşet etmektedir. "Gerçek" ve "hakikat", başlangıçtan günümüze değin felsefede üzerinde en hararetli tartışmaların yaşandığı, kavramlar arasında ayrımların net bir şekilde yapılamadığı sözcüklerdir. "Hakikat" ve "gerçek" kavramları, "gerçek, hakikat ve doğru" anlamını veren eş anlamlı yapılar gibi dursa da bu ifadeler arasında felsefî ve dilbilimsel ayrımların olduğu bilinmektedir. Asırlardır "gerçek" ve "hakikat" sözcüklerinin aynı anlama sahip ifadeler olarak görülmesi ve yakın eş anlamlılık içerisinde değerlendirilmesi, bu sözcükler arasındaki ayrımın zorluğunu göstermektedir. Köken olarak "gerçek" sözcüğü Türkçe bir kelime olup "hakikat" sözcüğü ise Arapça'dır. 11.yüzyıla değin kerti, kirtü, köni sözcükleriyle temsil edilen "gerçek" ve "hakikat" sözcükleri, Türklerin İslamı seçmeleriyle "hakikat" şeklinde dilde kendisini göstermiştir. 14.yüzyılda kirtü kökünden "gerçek" sözcüğünün-kirtü+çe+ok>kirçek >girçek>gerçek olmuştur.

İslâm Ansiklopesi'nde "hakikat" kavramına yönelik değerlendirmeler şu şekildedir: Sözlükte, "gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek" gibi anlamlara gelen kökünden türetilmiştir. Araplar'da "hakikati himaye etme" tabiri yaygın olarak kullanılır ve buradaki hakikatten genellikle ırz, namus, vefa, dostluk, bayrak, sancak gibi değerler kastedilirdi. (İslâm Ansiklopedisi,1997:177)

<sup>1</sup> Ragıp Ergün, "Hakikatin Modernizasyonu", Nida Derigisi, Sayı: 181, s. 10-13.

Râgıb el-İsfahânî, hakikatin başlıca anlamlarını "gerçek(sabit) ve var olan şey, doğru inanç, riyadan arınmış amel ve tam olarak maksada uygun düşen söz, ebedî olması dolayısıyla asıl gerçek hayat kabul edilmesi gereken âhiret (fıkıh ve kelamda), bir dilde asıl olarak hangi anlam için kullanılmışsa o anlamı ifade etmek üzere kullanılan lafız" şeklinde sıralamıştır. Bunlardan özellikle ilki hakikatin asıl anlamını yansıtmakta olup diğerleri buna dayanan yan anlamlardır. (İslâm Ansiklopedisi, 1997:177)

Ahmet Cevizci, "gerçek" ve "hakikat" kavramları hakkında değerlendirmelerde bulunmuş, ayrıca kavramların temel anlamlarının yanı sıra felsefe ve tasavvuf alanlarındaki karşılıklarına da değinerek kavramların tanım ve ayrımlarına yer vermiştir. Gerçek (Osm. fiilî; İng. real; Fr.réel; Alm. real, wirklich) 1. İdeal, koşullu, potansiyel ya da olanaklı olana karşıt olarak, aktüel, somut, olgusal ve zihinden bağımsız bir varoluşa sahip olan; 2. kurgusal, yanıltıcı, gerçek olmayan, yapay, - 184 - fantezi ya da imgesel olana karşıt olarak, algıdan ya da zihinden bağımsız bir biçimde var olan, 3. tözsel ya da nesnel bir varoluşa sahip olan, 4.geçmiş ya da gelecekte , veya teorik bir yapımlar olarak değil de, şimdi aktüel olarak varolan için kullanılan niteleme. (Cevizci, 1999:377)

Gerçek sözcüğü, dinde, sanatta, bilimde ve felsefede ortak olarak kullanılmaktadır, ancak her birindeki anlam yükü farklıdır. Bunun yanında genel olarak felsefede "gerçek" dendiğinde, bir anlam birliği varmış gibi görünüyorsa da, felsefe içi disiplinlerin zeminine, yöntemine ve amacına bağlı olarak yine önemli anlam farkları karşımıza çıkmaktadır. Günlük dilde de çoğu kez "gerçek" sözcüğü "hakikat" ve "doğru" sözcükleriyle eşanlamlı kullanılır. Ancak, felsefi kavramlar söz konusu olduğunda, "gerçek" deyiimiyle "hakikat" ve "doğru" deyimlerini birbirinden özenle ayırmak gerekir. Gerçek: İnsan bilincinden bağımsız, somut ve nesnel olarak varolan her şey. Hakikat: Nesnel gerçekliğin bilinçteki, kendine uygun kavramsal yansıması, Doğru: Bu kavramın, hem gerçeğe hem de düşünme yasalarına uygun oluşudur.

Gerçek, doğanın temelinde bulunan arkhe'dir dediler. Böylece evren, "gerçekler evreni" ve "görünümler evreni" olarak ikiye ayrıldı. Pythagoras "Gerçeğin iki yüzü vardır; biri "asıl gerçek", diğeri "gölge gerçek"tir" diyerek "görünümler"lere gölge biçiminde de olsa gerçeklik verdi. Herakleitos akış kuramını oluşturdu, gerçeğin sürekli değişme ve devim olarak "oluş" olduğunu ve ancak Logos (oluş yasası) ile kavranabileceğini söyledi. Eleacılar "oluş"u yadsıdılar ve tek gerçeğin "varlık" olduğunu ileri sürdüler. Örneğin Parmenides'e göre, değişen, yiten ve kalıcı olmayan şeyler gerçek olamazdı. Değişme bir gölgedir, sanıdır; gerçek ise

sürekli ve değişmez olandır, o da varoluşu olmayan "varlık"tır. Sofistler için üzerinde söz edilecek herhangi bir gerçeklik yoktu. Gorgias "Gerçek yoktur, varsa da bilinemez, bilinse de anlatılamaz" derken, Protogoras "İnsan her şeyin ölçüsüdür, ne kadar insan varsa o kadar da gerçek vardır" demektedir. Plato bir şeyin "öz"ünden o şeyin pay aldığını, "İdea"nın gerçek olduğunu ileri sürmesine karşın, Aristo bir şeyin "ne" olduğunun anlaşılmasına (mantıksal uygunluğunun bulunmasına) gerçeklik verdi. Bu serimleme bize Antik Yunan düşünce gelişiminde nesnel doğa anlayışının soyut kavramsallığa dönüşüm sürecini göstermektedir.

İslam felsefe tarihinde hakikat daha ziyade ontolojik bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu açıdan Fârâbî "şeyin hakikati"ni "bir şeyin kendine özgü varlığı" diye tanımlar. Benzer bir yaklaşım, hakikat kavramı konusuna ilk defa metafiziğinde önemli bir yer veren İbn Sînâ'da görülür. Ona göre her şeyin bir hakikati vardır ve o şey (el-vücûdu'lhas) diye adlandırdığı ve "somut varlık" ile (el-vücûdu'l-isbatî) karıştırılmaması hususunda uyarıda bulunduğu şeydir. İbn Sînâ'nın diğer bir açıklamasına göre hakikat, her bir varlığın kendisi için gerekli olan ve ona belli bir gerçeklik değeri kazandıran özelliğidir. Hakikati olmayanın ne dış dünyada ne de zihinde herhangi bir gerçekliğinden söz edilebilir. (İslâm Ansiklopedisi, 1997:177)

Bu dilbilimsel ve felsefi analizlerden sonra basitçe özetleyecek olursak; gerçek, var olan durumu ifade etmek için; doğru, var olan durum içindeki ilkesel olanları; hakikat ise, kişiden bağımsız olarak var olabilen, aşkın veya ilmi/bilimsel olanı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Hakikat kavramının kadim algıda düalist bir mantığa sahip olduğu kabul edilmiştir. Yani bir kişi vardır bir de onun üstünde, onun değiştiremediği ve değiştiremeyeceği, yalnızca çeşitli bilme metotları ile ulaşabileceği bilgi türüdür. Hakikat modern öncesi dönemde tanımlanırken bilginin kaynağı aşkın bir varlığa atfediliyordu ki bunun adına genelde vahiy denilmekteydi. Vahiy hakikatin bilgisi idi ve insan doğru bir zihin ile ona yönelirse hakikatin bilgisine ulaşabilirdi.

Modern dönemle birlikte düalizm bir dönüşüm yaşadı ve hakikat modern pozitif bilimlerle ölçümlenebilen şeylere verilen ismin yerini aldı. Önce Reform ve Rönesans hareketleri ile temeli atılan, sonra Aydınlanma ile kemale erme yolunda önemli bir aşama kaydeden modernizm bu Ortaçağ aklına, mantığına, yapısına bir tepki olarak doğmuştur. Bu sürecin bizi ilgilendiren kısmı din ile

ilgi olan bölümüdür. Modernizm aslında Hıristiyanlığın hatta Katolik ruhban sınıfı din algısına büyük nispette bir tepki olarak doğmuştur. Modernizm ile beraber ruhban sınıfının manastıra hapsedtiği din laboratuvarlarına/istatistiğe, din adamlarının tekelinde olan bilgi tekeli bilim adamlarına, toprak merkez ekonomik ve siyasi güç ticaret ve sermaye merkezli kapitalistlere ve burjuva sınıfına terk edilmek zorunda kalınmıştır. Dinin kitaba dayalı siyasal gücü, pozitif bilimlere dayalı sayısal gücün eline geçmiştir. Tanrının siyasalını elinde bulunduranlara karşı Tanrının sayısalını çözmüş yeni bir din adamları sınıfı olan bilim adamları ortaya çıkmıştır.

Modernizmin tarihinde din ile ilgili dört temel olgu dikkat çekmektedir. Biri pozitivism<sup>2</sup> ile din denen olgunun kadim bir bilgi kaynağından ziyade toplumların tarihsel gelişmişlik düzeyi ile paralel edilgen bir yapı olduğu iddiasıdır. Bu tezin kurucusu Auguste Comte (1798-1857) ve tezinin adı Üç Hal Yasası<sup>3</sup>'dir. Bu yaklaşımın temel mantığı insanlığın din bağlamında üç aşamaya tâbi olduğudur. Birinci aşama teolojik dönemdir. Bu dönem dünyanın var olduğu dönemden 1300'lü yıllara kadar olan dönemi kapsar. Bu dönemde insanlar açıklayamadıkları her şeyi aşkın bir varlığa izafe ederler. Teolojik aşamada doğaya, insana, topluma dair var olan bilgiler ilahi özellik taşıdığı için sorgulanmadan kabul edilmektedir. Comte, teolojik aşamayı kendi içinde fetişizm, çoktanrıcılık ve tektanrıcılık olarak üçe ayırır. Fetişizm, doğadaki her şeyin canlı sayıldığı bir anlayıştır. Çoktanrıcılık algısında yaşamın her safhasının farklı tanrılar tarafından belirlendiği/yönetildiği düşünülmektedir. En son aşama ise tüm dünyanın tek bir tanrı tarafından yaratıldığı ve yönetildiği anlayışına dayanmaktadır. Üç Hal Yasası'nın ikinci evresi ise metafizik aşamadır; 1300 ile 1800'lü yılları kapsamaktadır. Bu aşamada doğa ve toplumla ilgili olaylar bir takım soyut güçlerle, metafizik kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Son evre ise pozitivist evredir. Bu evre 1800'lü yıllardan günümüze kadar olan evreyi tanımlar. Bu dönemde bilimsel bilgi hâkimdir. Bu dönemde insanlar, toplumsal ve doğa olaylarını açıklayabilmek için somut, gözlenebilir olgulara yönelmiştir. Bu gözleme esnasında olgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri gözlenip, bu ilişkilerdeki düzenlilikler ve ardarda gelişler yasalarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Bununla beraber hakikat kavramı bilimsel olan ile yer değiştirmiştir. Yani bir şeyin hakikat yani gerçek bilgi olabilmesi için gözlenebilir, deney edilebilir,

---

<sup>2</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız: Yıldız Akpolat, *Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10 Sayı:2, 2007.

<sup>3</sup> Daha detaylı bilgi için bakınız: Auguste Comte, **Pozitif Felsefe Kursları**, Çeviren:.E. Ataçay, İstanbul, Sosyal Yayınları, 2001.

tekrarlanabilir ve dünyanın her yerinde geçerli olabilendir kalıbının içine sığması zorunlu hale gelmiştir.

Son iki yüz yılda, özelde pozitivism genelde ise, modernizmin etkisi ile insanların, toplumların düşünme paradigmaları, parametreleri ve temel dayanakları büyük değişimlere uğradı. Bu değişimden en fazla etkilenen olgu ise, din oldu. Din olgusu içinde ise, en çok etkilenen "Tanrı"nın varlığı/yokluğu meselesi oldu. Modernizm ile beraber insan Tanrı ile yer değiştirdi. Etkilenme-etkileme paradigması -İslami terminoloji ile ulûhiyet ve ubudiyet sınırları-değişti. Bu değişim sonrasında inancın öznesi Tanrı değil, insanın, insanî sınırları ile ürettiği pozitif "bilim" oldu. Bu durum uzun bir süre böyle devam etti; postmodernizm denilen ideoloji üretildiği ve modernizm bütün kavramlarıyla beraber saldırıya uğradığı zamana kadar. Postmodernizm başta ontolojik -varoluşsal- durumundan yola çıkarak her şeye saldırdı. İnsanın varoluşunun farkına varmasını, insanın Tanrı'ya ve tüm kutsallara saldırma sürecine dönüştürdü. Bu saldırı bir kültüre dönüştü ve insanlar teknik imkânların gelişmesi ile asosyal ve/veya anti-sosyal kişilikler haline gelmeye başladı, sosyalleşmeyi taparcasına önemserken.

"Postmodernizm, bir vazo gibi moderniteyi orta yere attı. Vazo kırıldı, parçalara ayrıldı ve ne olduğu ortaya çıktı. Postmodernizmin yegâne hayrı vazoyu kırmasından ibaret. Ancak postmodernizmin yeni bir vazo yapma düşüncesi yok, her bir parça kendi başına hakikat olması için yeter diyor. Postmodernizm şehvetle ve iştahla kışkırtılmış bedenler üzerinden zihinlere ve ruhlara narkoz yüklemektedir. Dünya gezegeninin ortasındaki, çekim gücü yüksek merkez dağılmış durumda, her şey ve herkes uzay boşluğunda sanki."<sup>4</sup> İşte bu boşluk, kaos ortamında hakikatin merkezine insan/birey oturdu. Sofistler<sup>5</sup>den bu yana oynanan sandalye kapma yarışması vardı. Tanrı ile insan finale kaldı, müzik kesildi, ayakta kalan, elenen bu sefer tanrı oldu. Hakikatin ölçüsü insan haline geldi ve insan sayısı kadar hakikatin var olabilmesi söz konusu oldu. İnsan/birey hayatın tamamen öznesi haline gelme yolunda teknik imkânları sonuna kadar kullanarak emin adımlarla yürümeye devam etti. Hayatın nesnesi bile olup olmadığı daha da şüpheye düşerken.

---

<sup>4</sup> Ali Bulaç postmodernizmi analiz eden ve üzerine yazılar yazan insanlardan birisi. Ali Bulaç yine bu konuda "Postmodern Kaosta Kible Arayışı" adlı bir de kitap kaleme aldı. Bu kitap modernizm-postmodernizm dikotomisini genelden özele şeklinde analizleri de içinde barındırıyor. Bu kitapta genel manada bu şekilde bir postmodern ideoloji analizi yapıyor.

<sup>5</sup> Etimolojik olarak *sofist* kelimesi Eski Yunanca'da *sophos* (bilge, becerikli, zeki) teriminden türetilmiştir ve bu ekolün temsilcileri "insan her şeyin ölçüsüdür" fikrini savunmuşlardır.

## Modernizme İtirazdan Hakikatin Yıkılışına

### Postmodernizm<sup>6</sup>

(Ragıp ERGÜN)

*İnsanı insan yapan insandır.*

Nazım Hikmet

*Müzik değişince dans da değişir.*

Takeshi Kitano

### Gelenekselden Modernizme

Kavramsal kökenini 5. yüzyılda Hristiyanlığın Roma/Pagan inancından farklı olduğunu ifade etmek ve Roma/Pagan inancı ile zamnala birleşen, temas eden, iç içe geçen kavramları, kurumları, anlamları koparmak anlamında kullanılan, Latince modernus kelimesinden türeyen modernizm tarih boyunca "kopuş, eskiden yeniye geçiş, eskiden farklı oluş" gibi anlamları içerisinde ihtiva etmiştir. Tarihsel süreç olarak 15. yüzyılda bugünkü İtalya sınırlarında başlayan Reform ve Rönesans hareketlerinin zamanla Kara Avrupası'nın ruhuna katmış olduğu değişim ivmesi, hayatın bütün alanlarına "yeniden şekil verme ve yeniden doğma" olarak sirayet etmeye başlamıştır. Sanat, edebiyat başta olmak üzere din, kültür ve hayatı dizayn eden ne kadar sosyal, siyasal, ekonomik alan varsa yeniden şekillendirilmesi gerektiğine duyulan inanç, doğmuş olanı yeniden yeni bir dünyaya doğurtma çabasına dönüşmüştür. Aydınlanma ile bu süreç kemale ermiş ve modernizm tastamam olmuştur.

Aydınlanma en genel anlamı ile Reform ve Rönesans hareketlerinin itkisinin gücü ile şekillenmeye başlayan bilme fiilinin din adamları imtiyazlı sınıfından, bilim adamları imtiyazlı sınıfına geçmesini ifade eden tarihsel süreçtir. Bilginin Tanrısal, özel, efsunlu bir bilgiye sahip din adamları sınıfından, insansal, genelimsi özel, deneysel bilgiye sahip olabilen bilim adamları sınıfının tekeline geçmesi ile modernizm bilimi gelip almak isteyenler için "Batı"nın merkezine taşımıştır. Bilgi modern öncesi dönemdeki gibi düalisttir; yani bir mütecessis ona ulaşmak için, onun üzerinde ve müdahale edemediği bir tecessüs nesnesi, ulaşmak istediği gerçeklik vardır; ancak o bilgi aşkın ve mistik unsurlarla değil pozitivist donelerle elde edilebilecektir.

---

<sup>6</sup> Ragıp Ergün, "Modernizme İtirazdan Hakikatin Yıkılışına Postmodernizm", Nida Derigisi, Sayı: 181, s. 21-27.

Modernizm en genel anlamıyla insani, insandan, insana yönelik olanların merkeze alındığı bir insanlar toplumu, bir tarihsel süreç ve bir coğrafyanın icadıdır. Modernizm için bilme eylemi pozitivism denen kavramda anlam bulur; bir nesnenin bilinebilmesi için gözlenebilir, deney yapılabilir, dünyanın herhangi bir yerinde tekrarlanabilir olması gerekmektedir. Modernizm için ideal toplum modeli organik toplumdaki mekanik topluma geçmeyi başarmış insanlar toplumdur ve seküler unsurlar içermesi gerekir, din vicdanın (Frued'a göre psikolojinin) sorunsalıdır. Modern devlet, ulus bilincine varmış/ulaşabilmiş olan bireylerin oluşturduğu ulus-devlet modelidir. Bu devletin yasaları, "yeryüzüne ait olan" anlamına gelen laikus kavramından türemiş olan laiklik denen felsefeye dayanmak durumundadır. Çünkü yeryüzündekileri artık yeryüzündekiler ve onların kuralları yönetecektir. Modernizmin din ile arasındaki ilişkiyi anlamak için Ortaçağ denilen Hristiyanlığın Katolik yorumunun hâkim olduğu tarihsel dönemi anlamak gerekir. Modernizm birçok sosyal tanımlamasını bu yorumun uygulama biçimine karşı bir tarihsel karşıtlık olarak kendini konumlandırmıştır. Bu tarihsel dilim dinin her alanda hâkim olduğu, skolastik mantığın egemen olduğu, gelişime kapalı, aklın reddedildiği, feodal beylerin siyasal iktidarlarının hakim olduğu bir dönem olarak tasvir edilebilir. Modernizm Ortaçağ mantığına karşı olduğundan bu yüzden her şeyden önce rasyonellik, akılcıdır.

## **Modernizmden Postmodernizme**

*Hayatın neresinden dönülse kardır.*

Nilgün Marmara

Modernizm sosyal olarak ilk büyük sınavını Birinci Dünya Savaşında verdi ve ciddi olarak büyük bir sarsıntı yaşadı. İkinci Dünya Savaşı ise, pek çok sosyal bilim insanına göre modernizmin ve modern ideolojilerin topluca çöküşünün takriben elli milyon insanın kanları içinde tüm dünyaya ifşası oldu. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve modernizmin çeşitli sebeplerden dolayı vaatlerini gerçekleştirememesi aydınların bir kısmını yeni arayışlara sürükledi. Modernitenin total felsefesine ve bilimsel bilgi tekeline karşı çoğulculuğu, yerelliği ve özgürleşmeyi ön plana çıkaran postmodern durum ortaya çıktı. Genel çerçevesiyle postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası toplumu adlandırır.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee 1939'da yazdığı "Bir Tarih İncelemesi" adlı kitabının 5. cildinde "modern dönem Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Bundan sonraki dönem post-modern dönemdir ve iki dünya savaşı arası bu dönemin başlangıcı olmuştur" der. Bu sayede postmodernizm ve postmodernite terimleri literatüre girmiş olur.

Aklın ön plana geçip, toplumları giderek "rasyonalize" edeceğine dair inanç, aynı zamanda günlük hayatı geleneksel değerler ve yapılar üzerine inşa edilmekten kurtaracaktı. Fakat beklenen olmadı, özellikle modernleşme deneyimi geçiren toplumlarda, bir yandan günlük hayatın geleneksel biçimlerinin çeşitli karmaşık ve umulmayan tarzlarda eklenmesi gerçekleşirken; öbür yandan farklılaşmanın giderilmesi vuku bulmakta insanlar yeniden köken arayışına yönelmektedirler. Modernizm, bir kavram olarak belli bir semantiği ifade etmektedir. Bu semantiğin içinde belli öğeleri, örneğin pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı bulmak mümkündür. O halde modernizmi, belirlenen bu özelliklere sahip, modernite çağını belirleyen bir düşünsel projeksiyon olarak da tanımlamak mümkün gözükmektedir. Modernizmin sorunlarını çözememesi, sonuçta, toplumların, modernitenin tüm karakteristiklerine meydan okuyan, ilerlemenin karşısı reaksiyon'u; şimdi'nin karşısına geçmiş'i; soyutlama'nın karşısına temsil'i...vd. koyan ve adına postmodernite denilen bir "durum" içine girmesine neden olmuştur. Postmodernizmi modernizmin bir devamı olarak niteleyenler olduğu gibi moderniteden bir kopuş olduğunu ileri sürenler de vardır. Ne olursa olsun postmodernizm modernliğin açmazlarına karşı bir başkaldırı ve kökten bir eleştirisidir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Batılı toplumlar bütün modern ideolojilerin aynı anda çöktüğü; modern insanın medeniyetin zirve noktasında vahşi bir kıyımla nasıl yok edildiğini temaşa ettiği; tanrı dahil elinde inanacak hiçbir şeyi kalmayan insanın kaçış noktası oldu postmodernizm. Bu bağlamda postmodernizm ironiktir. İroni medeniyetin zirvesinde iki dünya savaşı görmüş modern insanın hayatta kalması için yalnızlık ve yabancılık duygusuna karşın önemli bir dayanak oldu. O yalnızlığın zeka ile alt edilebileceğine, alt edilmese bile o durumun bir parçası olmadan yaşamaya devam edilebileceğinin bir göstergesiydi ve böylece absürt denen kavram icat olundu. Absürt, insanın öldürücü bir yalnızlık içinde ne yapacağını bilmeden dünyada bulunmasıyla ilgili herhangi bir anlamı kavrayamadığı haldir. İşte postmodernizm bu öldürücü



yalnızlık ve yabancılık hissinde Nietzsche, Camus, Sartre gibi düşünürlerin kaleminde can bulmaya başladı.

Sanatlarda postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletler'de başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan, daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teorisinden yararlanan ilk çalışmalar 1970'lerin sonunda Fransa'da ortaya çıktı. Baudrillard, Lyotard, Deleuze/Guattari, Roland Barthes (1957), Ferdinand de Saussure (Jameson, 1972; Coward ve Ellis 1977), Henri Lefebvre (1971) ve Guy Debord (1970) postmodernizmin öncüleri olarak kabul edilir. Postmodernliğin gelişiminde aslan payı genellikle Fransızlara verilse de postmodernizme esin verenler Alman filozofları, özellikle de Nietzsche ve Heidegger'dir (Rosenau, 1998:35-36). Baudrillard'a göre, modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda "gerçek"i önceleyen modeller olarak "taklitler" toplumsal düzene egemen olmaya, toplumu "hipergerçeklik" olarak oluşturmaya başlar. Baudrillard sanatın ve muhtemelen teorinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri tek şeyin zaten üretilmiş olan biçimleri biraraya getirmek ve bunlarla oynamak olduğunu savunur, O'na göre postmodernite, ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur Lyotard'a göre en gelişmiş ülkelerde 19. yüzyıldan beri süre gelen bilim, sanat ya da kısaca kültür süreçleri büyük bir dönüşüm geçirmektedirler ve bu dönüşüm içinde onun postmodern olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır. Lyotard postmodern durumu tanımlamakta "bilgiyi" temel ölçüt olarak almaktadır. Buna göre postmodern durum bir tür yeni epistemoloji olmaktadır. Tıpkı Baudrillard gibi Lyotard'da sanayi toplumuna özgü bir epistemolojinin geçerli hale geldiğinden söz etmektedir. Yani Lyotard için de belirleyici olan süreç, toplumsal değişim ve bu değişim ile geline sanayi ötesi toplumdur. Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumuna özgü epistemoloji çökmüştür; kuramların temsil özelliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Lyotard'a göre, postmodern meta anlatılar karşısında kuşkuculuk ve metafizik felsefenin, tarih felsefelerinin ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçiminin (Hegelmilik, Liberalizm, Marksizm ya da buna benzer) reddi olarak tanımlanır. Dolayısıyla postmodern bilgi farklılıklara duyarlı olma özelliğimizi geliştirir ve başka bir şeyle kıyaslanamaz olanı hoşgörme yetimizi pekiştirmektedir. İşin özüne bakılacak olursa Lyotard, "Postmodern Durum" adlı yapıtının büyük bir bölümünde büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini ve büyük anlatılar yerine çoğul, yerel ve küçük anlatıları tercih etmek gerektiğini söylemektedir. Baudrillard ve Lyotard gibi Jameson'da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve postmodern duruma benzer bir şeyin ortaya

çıkıldığını fakat bu durumun bir neo-marksizan çerçeve içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Genel manzaraya derinlemesine bir bakışla Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak sunmaktadır. Çalışmaları postmodernizm hakkındaki tartışmayı geniş bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal fenomenler alanını kapsayacak şekilde yaymaktadır. Böylece Jameson postmodernizm tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanlarından toplumsal teori alanına doğru kaydırmaktadır. Paul Feyerabend'e göre bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin baskıcı bir otorite işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ona göre bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Feyerabend, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Bilimin temeli, önermelerin dış gerçekliği temsil eden doğrular olduğudur. Halbuki Feyerabend'e göre dış gerçeklik ile kuram arasında bir temsil yoktur ve bilimin değinilen temel çıkış noktası bir dogmatizmden başka bir şey değildir. Postmodernizmin ünlü ve öncü düşünürlerinden biri olan Jacques Derrida, Feyerabend'in anarşik karşı çıkışını daha derli toplu ve sistematik hale getirmeye çalışmıştır. Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür hermenötik kurgu yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Derrida'ya göre bilimin amacı doğru temsildir ve bilim önermeleri bu doğru temsilin aracıdır.

Gellner, Giddens, Touraine, Habermas gibi modernliği savunanlar, modernliğin önlenmesinin, sadece değerlerinin değil dayandığı temelin de önlenmesi anlamına geleceğini ve epistemik ve politik kaosa sebep olacağını belirtmektedirler. Gellner'e göre, ne Foucault ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler ürettiler. Ayrıca ne Baudrillard ne de Lyotard modern ve postmodern arasındaki kırıma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştirdiler. Sonuçta, toplumsal teorideki ilk postmodernizm tartışmaları moderniteyi postmoderniteden açıkça ayırmada ve postmodern durumu ya da postmodern toplumu üreten tarih ve toplumdaki kopuşu neyin ürettiğini belirtmede görülen başarısızlık tarafından lekelenir.

## Pozitivizm Deney Edildi ve Reddedildi

*Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.*

Heraklitos M.Ö. 535-475

Postmodernistlere göre madde saf değildir, kontekse bağlıdır. Bu söylem pozitivist bilimin bilen ile bilgi arasındaki ampirik/empirik tecrübenin reddi anlamına gelmektedir. Bilgi bilenin üstünde bir yerlerde, ulaşması için var olanı bilmek isteyenden bağımsız bir yapı değil bizatihi bilgi ile bilen arasında sıkı bir bağ vardır. Bu görüşün ortaya çıkmasında öncelikle etki sahibi olan kişi Albert Einstein'dir. Einstein, bilim adamlarının zamanı gündelik olaylardan ayıramayacaklarını öne sürdü. Yani temelde tamamen insandan bağımsız olarak akıp giden zamanın aksine gündelik olaylarla bağlantılı olduğunu ve bunun hem sayısal bilimler hem de sosyal bilimler açısından var olduğunu ispat eden rölativite/görecelilik kavramını ve kuramını ortaya attı. Bu teori, modern fizik olmak üzere pozitivizmin temeline dinamit koymakta ve bilgi ile bilen arasında ayrılmaz bir ilişkinin varlığını beyan etmekteydi. Planck ise maddenin hiç de modern fizikte olduğu gibi çekirdek, nötron ve protonların sabit hareketlerinden meydana gelmediğini bu durumun kişi, zaman, mekâna bağlı olduğunu; dolayısıyla maddenin belirsizliğini keşfetti. Modernizmde de olduğu gibi sayısal bilimlere ait teoriler sosyal bilimlere sirayet edecek ve bu belirsizlik teorileri postmodernizmin modern teorileri eleştirdikten sonra yerine bir şey sunmama adına en büyük argümanı olacaktır.

Postmodernizmin modernizmde reddettiği ilk kavram düalizm kavramıdır. Bilen ile bilgi arasında derin bir boşluk yaratan bu mantık üst anlatılara sebep olmaktadır ve bu yüzden Postmodernistlere göre reddedilmesi gerekmektedir. Postmodernistlere göre, bilgi bilme eylemi yapan kişiden bağımsız değildir ve bilgi kanaatlerle kirletilmemiş ise kavranamaz. Kökeninde varoluş felsefesi ve insanın en büyük sorunu olan var olma durumunun ontolojik sorunsalından beslenen postmodernizm; felsefenin amacı değişmez hakikat ve idealleri ifşa etmek değil, insani eylemle (praxis) hayatın anlamı arasındaki yakın ilişkiyi değerlendirmek olmalıdır, der. Hakikat, tekerrüre dayalı olmaktan çok pratiğe dayalıdır ve varoluşla kirlenmiştir, diye devam eder. Gerçeklik, belirlenebilir belirlenemezliktir; gerçeklik yaratılır ve sonrada askıda bırakılır, görüşünü savunur. Postmodernizm karşıtı olmayan bir dünyadan bahseder ve Jean Gebser "hiçbir şey doğası gereği insani duruma karşıt değildir," önermesinde bulunur. Martin Heidegger, "varlık, yaklaşık olarak ve genellikle ortalama gündeliğin

içinde keşfedilir ve dil varlığın evidir," diyerek varlığın durumunu resmeder. Pöggerler, "varlık, tecrübe etmemiz için bizim yaratmamızı gerektiren şeydir," diyerek varlığın insan tarafından yaratıldığını dolayısıyla hakikatin de insan tarafından icat edilebileceğini savunmaktadır.

### **Modernizm versus Postmodernizm**

Modernizm akılcıdır; postmodernizmde ise akılcı kalıplar kırılır, rasyonel akıl araçsal akla dönüşür çünkü Aydınlanma aklına karşı 2 dünya savaşı sonrası bir şüphe, hayal kırıklığı oluşmuştur. Modernizm "ben" merkezidir, özne merkezdedir; postmodernizmde "öteki" kavramı merkezi önem taşır; öteki kültürlerin öneminin kavrandığı bir araçsal rasyonel akıl vurgusu mevcuttur.

Modernizmin toplum yapısı sanayileşmiş/endüstrileşmiş toplumsal yapıya dayanırken; postmodernizmin toplumsal dayanağı bilgi toplumu olarak dillendirilir ki burada risk toplumu ile karşı karşıya kalınır. Sanayi toplumu aşılırken/geçilirken üretimin neticesi olarak doğaya verilen zararın risklerinin nasıl bölüşüleceği sorunsalı önemlilik arz etmektedir. Modern dönemdeki gibi artık üretimin veya pazarların bölüşümü değil bu sürecin yarattığı risklerin bölüşümü ülkelerin en önemli gündemleri olmuştur. Modernizm ulusalcı bir birey, toplum ve devlet yapılanmasını, ekonomik olarak da emperyalizmi esas alırken; postmodernizm ile neoliberalizmin katkılarıyla da ulusal sınırların olmadığı, paranın hiçbir sınır tanımadan serbestçe dünyayı dolaştığı, adına küreselleşme denen bir dünyanın büyük bir köy olması tahayyülü zihinlerdeki yerini alır. Modernizm de bilim pozitivisttir ve bunun dışında hem bilgi ulaşma metodunun olmadığı hem de bilgi türünün olmadığı bilimcilik yaklaşımı savunulurken; postmodernizmde alternatif bilimler yeniden tedavüldedir. Alternatif tıp başta olmak üzere bilmenin bütün alternatif türleri oldukça büyük hürmet ile karşılanır. Modernizm toplumu organik toplumdaki modern mekanik topluma geçiş yapmış bir tanımlamaya tabi tutar ve onu, tıpkı beden organları gibi insanlar ve kurumlar da toplumsal bütünü için vardır, diye şematize etmektedir; modernizmin evren tasavvuru da böyledir yani mekaniktir. Evren makine gibi tıkır tıkır işleyen mükemmel, kusursuz, stabil bir yapıya sahiptir. Sosyal alanda da, evrende de sabit değişmez kurallar vardır ve bu kurallar bilindiği dâhilde hem toplum hem de evren bilinebilecek böylece gelecek tahmin edilebilir, öngörülebilir olacaktır. Postmodernizm ile birlikte toplum ve evrenin stabil kurallarının olduğu üst anlatı reddedilir ve daha esnek bir bakış akışı tercih edilir. Modernizm Batı kültürünün merkezde olduğu etno-kültürel bir dünya tasavvuruna sahip iken; postmodernizmin etno-kültürel vurgusu çok kültürlülük

üzerindedir. Avrupa Birliği başta olmak üzere kültürel alanda faaliyet yürüten birçok uluslararası kuruluş büyük bütçeler harcayarak farklı kültür unsurlarının, başta dil olmak üzere, yeniden canlandırma ve koruma projeleri üretmektedir. Modern iktidar kaba tahakküm, aşkın, jakoben iken; postmodern dönemde iktidar modeli Michel Foucault'un tabiri ile "bioiktidara" dönüşmüştür. Yani iktidar, belli kurumları ile yukarıdan aşağıya sert bir modelden, o kert kabuğu kırılıp iktidarın topluma sızdığı yine Foucault'un tabiri ile "iktidarın her yerde" olduğu bir modele evrilmiştir. Belki anlam dünyasında çok bir yekûnu olmasa da bir realite olarak modernizm ne kadar Alman ise postmodernizm de o kadar Fransız'dır.

### **Sonu Olmayan Sonuç: Bilmek "Olmak" Değildir**

*Biz kurbanların kurbanlarıyız.*

Edward Said

Ayrıntıları elden kaçırmak pahasına bir genellemeye başvurmak gerekirse, yirminci yüzyılın son çeyreği ve yirmibirinci yüzyılın başı "postizm" adıyla etiketlenebilir. Artık postist bir çağdayız.

Düşünceler keleklerin kelek doğurduğu gibi doğmazlar; düşünceler daima kendilerinden önceki düşüncelere ve içinde yer aldıkları çağın problemlerine tepkiden doğarlar. Tekerlek, teorisi yapıldıktan sonra icat edilmez; önce tekerlek icat edilir, sonra teorisi yapılır. Modernite Ortaçağ toplumunun ve dünya görüşünün farklılaşmaya maruz kalmasının doğurduğu problemlere ve Ortaçağın egemen düşünme biçimlerine tepkiydi. Postmodernite, moderniteden farklılaşmadır ve bu anlamda postmodernizm, modernite dönemi rasyonalizmi, modernite dönemi kartezyenizmi ve hümanizmi, modernite döneminin büyük tahkiyeleri/anlatıları, Aydınlanma ve kolonyalizmin yirminci yüzyılın sonlarından sonra çöküşünün doğurduğu dünya şartları karşısında geliştirilmiş tepkiler demetidir. Postmodernizm konusunda Bauman haklı olabilir. Postmodernizm, modern entelektüellerin veya yasa koyucu entelektüellerin modernite sürecinde sahip oldukları statülerini kaybetmelerinin doğurduğu şartlara gösterdikleri tepkinin adıdır.

Bugün biliyoruz ki, yalnızca "hiçbir yerde" yaşananlar ve yalnızca araştırma-inceleme nesnelere "hiçbir yerden" bakanların ideoloji ve ideolojilerden muafiyet talepleri, haklı talepler olabilir. Ancak haklılık mümkünlük değildir ve bu imkânsızdır; hiçbir yerden bakmak, aslında bakmamaktır. Tarihin bilinegelen

en katmerli ve en tehlikeli ideolojilerden biri, ideolojilerden muaf veya bağımsız olma ideolojisi (objektivizm=nesnelcilik). Objektiflik iddiası bir tür "objektif bulunmadığını" gizleme retoriğidir. Tehlikelidir; çünkü kendisinin de bir ideoloji olduğunu göremeyecek kadar miyoptur.

Marksist söyleme başvurunun tam zamanı: egemen söylemler, egemenlerin söylemleridir. Postmodernizm kendini ifade edemeyen ve dolayısıyla söylemleri olmayan dilsiz bir dünya adına konuşan söylemdir. Fakat adına konuştuğu dünyalar, insanlar, türler ya da gruplar ona fiilen vermediği halde, postmodern söylem, bu başkaldırı adına konuşma hakkını nereden almaktadır? Postmodern söylem tıpkı modern söylem gibi, bir toplumun dünyadaki toplumlar hiyerarşisinde egemen Batı toplumunun ve bu toplumun egemen entelektüellerinin muktedir statülerinin tezahürüdür. Dünya toplumları hiyerarşisi gözönünde bulundurulduğunda postmodernizm de diğer egemen Batılı söylemler kadar egemendir.

Düşünce ve düşünceler açısından bakıldığında da durum farklı değil. Dün, bu toprakların entelektüelleri kendilerine "modern" olma misyonu biçmişti, izm'ler vardı ve başka bir şey yoktu; bugün ise aynı toprağın entelektüelleri postizimden muzdaripler. Çağdaş Batı bu topraklara kendisini her birinin bir albenisi olan "postizimler" sunuyor. Batı kendisini günümüzde dünyanın geriye kalan kısmına, postizimlerle takdim ediyor. Bu kendini takdim, Batının dünya iktidarının başka iktidarı tanımazlığı ölçüsünde kesin ve başka alternatifi yok. Bu topraklar tarihinde ilk kez sığınabilecek bir limana sahip değil. Bizim adımıza biz konuşmuyoruz; bizim adımıza Batılı söylemlerin sahipleri konuşuyorlar; kim olduğumuzu, haklarımızın ne olduğunu onlar buyuruyorlar ve bu buyurucu söylemlerin "izm" ya da "postizm" olmasının bizim açımızdan hiçbir önemi yok. Biz dünyanın kekemeleri ve dilsizleriyiz. Kendimize has bir söylem inşa etme yeteneğimiz ve gücümüz yok. Olduğunu iddia edenler ise ya bir yerlere eklemleniyor ya da iddialarını dev aynasında görerek korunaklı dünyalarının hazzının dehlizlerine sığınıyorlar.

Son dönem Osmanlı aydınlarının pozitivistliği tercih ettikleri dönemden bu yana, bir yığın izmi denedik; dünya toplumları hiyerarşisindeki yerimiz değişmedi; bugün postizimleri deniyoruz, yine değişmeyecek. Çünkü biz "olmak" fiilini hafife alıyoruz. "Olmak" tasarlanarak, planlanarak yapılabilecek, gerçekleştirilebilecek, uygulanabilecek bir şey değildir. Planlama, tasarlama ve bilinçle uygulama rasyonel olabilir; fakat "olmak" rasyonel bir şey değildir ve aklın nesnesi olamaz. Postist olmamız gerekmiyor; böyle bir zaruret yok. Bir şey

olmamız gerekmiyor, çünkü zaten biz bir şeyiz. Başka bir şey olma çabası, bir kendini reddetme çabasıdır. Öğrenmek ve bilmek bir şey, olmak başka bir şeydir. Öğrenmek "olmak" değildir.

## **Yararlanılan Kaynaklar**

AKPOLAT Yıldız, *Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji*, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10 Sayı:2, 2007.

ARSLAN Seyfettin, YILMAZ Abdullah, *Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm*, **C.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:2.

COMTE Auguste, **Pozitif Felsefe Kursları**, Çeviren:.E. Ataçay, İstanbul, Sosyal Yayınları, 2001.

ERİNÇ M. Sıtkı, *Postmodernizmin Tanımı*, <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1059/103412.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim Tarihi: 25.06.2017.

GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2005

MURPHY W. John, **Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri**, Çeviren Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

HARVEY David, **The Condition of Postmodernity**, Blackwell Publisher, Cambiridge, USA, 1992.

YILDIRIM Murat, *Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi*, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:2, 2009.